

วาดเส้นร่วมสมัย คืออะไร*

What is Contemporary Drawing?

สงวนศรี ตรีเทพประติมา**

บทคัดย่อ

บทความนี้พัฒนาจากเนื้อหาส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง การวิเคราะห์งานวาดเส้นร่วมสมัยไทยในต้นศตวรรษที่ 21 (พ.ศ. 2543 – 2555 / ค.ศ. 2000 – 2012) ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยผลงานศิลปะแบบการวิจัยเชิงคุณภาพแนวปรากฏการณ์วิทยา (phenomenological research)*** อันมีจุดมุ่งหมายหลัก คือ ทำความเข้าใจอย่างเป็นระบบกับปรากฏการณ์การสร้างสรรคงานวาดเส้นร่วมสมัยไทยในต้นศตวรรษที่ 21

เนื้อหาในบทความนี้เรียบเรียงจากบทวิเคราะห์ในส่วนการศึกษาวิธีคิดของการให้ความหมายหรือ การจำกัดความคำว่า “วาดเส้น” “Drawing” และ “วาดเส้นร่วมสมัย” “Contemporary drawing” ทั้งในทางวิชาการ และในทางปฏิบัติ คือ ประสบการณ์ส่วนตัวของศิลปิน เพื่อมองหาความสัมพันธ์ระหว่างนิยาม ความหมายและการสร้างสรรค์ผลงานโดยสำรวจเอกสารสิ่งตีพิมพ์ หนังสือจำนวนมาก และการสัมภาษณ์ศิลปิน อาจารย์และนักวิชาการศิลปะผู้สร้างสรรคงานวาดเส้นหรือเขียนบทความเกี่ยวกับวาดเส้น จำนวน 7 คนและศิลปินรุ่นใหม่จำนวน 13 คน

โดยสรุปแม้ยังไม่มีผู้ใดนิยามคำว่า “วาดเส้นร่วมสมัย” คืออะไร โดยตรง แต่ชี้ได้ว่าความหมายของ “วาดเส้น” ที่ยอมรับกันทั่วไปนั้นเป็นความหมายเชิงวิธีการ แต่ “วาดเส้นร่วมสมัย” มีความนิยามที่เปิดกว้าง ในฐานะผลงานสร้างสรรค์ที่เสร็จบริบูรณ์ในตัว ไม่มีข้อจำกัดว่าต้องอยู่ในกระดาษ อุปกรณ์ต้องเป็นแท่งและกลวิธีต้องเป็นการลาก ชีด เขียน ตามความเข้าใจเรื่อง “วาดเส้น” ที่มีอยู่เดิม

คำสำคัญ: วิจัยเชิงปรากฏการณ์, วาดเส้น, วาดเส้นร่วมสมัย, วาดเส้นร่วมสมัยไทย, นิยาม

* บทความนี้พัฒนาจากเนื้อหาส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปมหาบัณฑิต สาขาทัศนศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2555 เรื่อง การวิเคราะห์งานวาดเส้นร่วมสมัยไทยในต้นศตวรรษที่ 21 (ค.ศ. 2000 - 2012) โดยมี รศ. สุธี คุณาวิชยานนท์เป็นอาจารย์ผู้ควบคุมการทำวิทยานิพนธ์

** สงวนศรี ตรีเทพประติมา นักศึกษาปริญญาศิลปมหาบัณฑิต สาขาทัศนศิลป์ คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, sarecha_p@yahoo.com

*** การวิจัยเชิงคุณภาพแนวปรากฏการณ์วิทยา (phenomenological research) ถือว่าปรากฏการณ์ (phenomona) ต่างๆ มีความหมาย(meaning) มีความซับซ้อน(complexity) มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาหรือมีความเป็นพลวัต(dynamicity) และมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน(relativity)

Abstract

This article is developed from the part of thesis: **The analysis of Thai contemporary drawing at the beginning of 21ST century (A.D. 2000 - 2012)** which is phenomenological research. The main purpose of the thesis is to study the systematic understanding of art and cultural phenomena especially of Thai contemporary drawing at the dawn of 21ST.

All contents are compiled from the analysis of the definitions of theoretical and practical terms which are “wad-sen”, “drawing”, “wad-sen-ruam-samai”, and “contemporary drawing” (artist’s art practice) in order to find the relationship between the given definitions and creative process. The research conducted from various kinds of sources for example; documents, books and in-depth interviews as a qualitative research (including 7 artist-lecturers and 13 young artists).

In conclusion, there is no clear definition of what is contemporary drawing. In general, the meaning of “drawing” is the method or process while “contemporary drawing” is defined as a type of artwork with the board range of definition which is *not necessarily* to be produced on paper or in two dimensions. Materials are selectively used by the artist on any surface with any kind of mark.

Key words: Phenomenological research–based, Drawing, Contemporary drawing, Thai Contemporary drawing, Definition

บทนำ

ที่ผ่านมา งานวาดเส้นดูจะเป็นการสร้างสรรค์ที่ไม่มีใครมีผู้สนใจมากนัก ค่าที่งานวาดเส้นมักถูกมองเป็นฐาน เป็นภาพร่างหรือต้นทางของการสร้างสรรค์งานอื่นๆ ตลอดมา ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ การศึกษาด้านประวัติศาสตร์ศิลป์หรืองานค้นคว้าวิจัย บทความเชิงวิชาการด้านทัศนศิลป์ ทั้งในแวดวงศิลปกรรมตะวันตกและไทย มีการศึกษาอย่างจริงจังไม่ค่อยมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวาดเส้นร่วมสมัยทั้งตะวันตกและไทยก็มีน้อย

เมื่อเริ่มเปิดประเด็นศึกษา สิ่งแรกที่ต้องเผชิญ คือ คำถามที่ท้าทายว่า งานวาดเส้นร่วมสมัย คืออะไร หน้าตาเป็นอย่างไร อะไรที่จะแยกหรือบอกได้ว่า นี่คือนงานวาดเส้นร่วมสมัย ความพยายามในการกำหนดคำตอบ สร้างกรอบหรือนำเกณฑ์ตายตัวไปจับสิ่งที่เป็น วัฒนธรรม ซึ่งมีความซับซ้อนมาก อีกทั้งศิลปะนั้นยังก่อเกิดจากการสร้างสรรค์ จึงไม่มีขีดจำกัดของความเป็นไปได้ ข้าพเจ้าเห็นด้วยอย่างยิ่งกับทัศนะของอิทธิพล ตั้งโฉลกที่กล่าวว่า

“การจำกัดความหมายของศิลปะให้ชัดเจนนั้นขัดแย้งกับการ “สร้างสรรค์” อยู่ในตัวเอง และอาจเกิดคำถามขึ้นมาว่าจำเป็นหรือไม่ที่จะต้องนิยามคำว่า ศิลปะคืออะไร และนิยามเพื่ออะไร หรือเพื่อใคร โดยเฉพาะเมื่อมองจากมุมมองของศิลปินผู้สร้างศิลปะแล้ว การแยกประเภท แบ่งสาขา การจำกัดความหมายของศิลปะเป็นการตีกรอบบังคับทำให้ขาดอิสระเสรีในการสร้างสรรค์ ถ้าศิลปินคนใดจะอธิบายว่าศิลปะคืออะไรก็กันไปในลักษณะ “ปัจเจกนิยม” ตามความเชื่อของศิลปินผู้นั้นเอง....

ถ้ามองในมุมมองของนักวิชาการ นักวิจารณ์ นักประวัติศาสตร์ศิลปะ หรืออาจารย์ผู้สอนศิลปะ การแบ่งสาขา แยกประเภท หรือนิยาม จำกัดความหมายของศิลปะก็ยังคงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อเป็นการจัดระบบระเบียบให้เป็นหมวดหมู่ เป็นความรู้ที่ทำความเข้าใจได้ง่ายขึ้น”[†]

ดังนั้น แท้จริงแล้วไม่มีความจำเป็นใดเลยที่ต้องแยกว่า งานสร้างสรรค์นั้นจัดเป็นงานวาดเส้นหรือไม่ การพยายามทำความเข้าใจหรือมองหานิยามที่ชัดเจนในบทความนี้เป็นไปเพื่อศึกษาอย่างเป็นระบบว่า มีวิธีคิด มุมมอง หรือการนิยามวาดเส้นร่วมสมัยอย่างไรบ้าง เหมือนและแตกต่างกันจากความเข้าใจทั่วไปหรือไม่ และวิธีคิดและนิยามนั้นมีผลหรือมีความสัมพันธ์อย่างไรกับกระบวนการสร้างสรรค์ของศิลปิน

นอกจากนี้ ด้วยคำพูดเพียงไม่กี่คำ หรือการให้คำจำกัดความด้วยประโยคสั้นๆ ไม่อาจทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจว่า “วาดเส้นคืออะไร” เพราะการทำความเข้าใจกับสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้น จะต้องทำความรู้จักกับสิ่งนั้นหลายๆ ด้าน หรือเรียนรู้คุณลักษณะของสิ่งๆ นั้น จนกระทั่งสามารถเปลี่ยนความรู้สึกในด้านการเรียนรู้มาเป็นความจริง แม้จะเข้าใจได้ยากแต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะไม่สามารถทำความเข้าใจได้ หรือสรุปได้ว่า วาดเส้นคืออะไร ดังนั้น การกล่าวถึงนิยามจึงจำเป็นต้องมีทั้งในเชิงทฤษฎี (นักวิชาการ) และเชิงปฏิบัติ (ประสบการณ์และทัศนะของศิลปิน)

บทความนี้จะค่อยๆ ขยายความเข้าใจไปตามลำดับ จากคำว่าความหมายของ “วาดเส้น” ควบคู่ไปกับพัฒนาการของงานวาดเส้น จุดเปลี่ยน จนกระทั่งถึงปัจจุบัน งานวาดเส้นร่วมสมัย โดยเริ่มอธิบายจากบริบททั่วไป บริบทตะวันตก และบริบทไทย ตามลำดับ

พัฒนาการความหมายของ “วาดเส้น”

ย้อนไปหลายพันปีเมื่อนุษย์ถือกำเนิดขึ้น ผลงานวาดเส้นชิ้นแรกบนผนังถ้ำที่เก่าแก่อย่าง ลาครัวซ์ (Lascaux) ในประเทศฝรั่งเศสหรือแม้แต่สัญลักษณ์เส้นที่ปรากฏในอารยธรรมเมโสโปเตเมีย อักษรภาพเฮียโรกลิฟิกของอียิปต์ หรือ อักษรภาพของจีน ฯลฯ ล้วนเป็นมรดกแห่งการสร้างสรรค์ที่ยืนยันว่ามนุษย์มีชีวิตอยู่มิใช่เพียงเพื่อการดำรงชีพ สืบเผ่าพันธุ์ แต่มนุษย์มีศักยภาพแห่งการคิด จินตนาการและการสร้างสรรค์ “วาดเส้น” จึงเป็นเครื่องมือหรือวิธีการแรกที่มนุษย์ใช้ในการจำลองโลกของการเห็นถ่ายทอดโลกในความคิดและจินตนาการมาเป็นรูปธรรม

[†] อธิพล ตั้งโณลก. แนวทางการสอนและสร้างสรรค์ จิตรกรรมชั้นสูง. กรุงเทพฯ, หน้า12

วิชานิยามเบื้องต้นที่สุดคือ กำหนดจากบทบาทหรือความมุ่งหมายของสิ่งนั้นๆ หากนิยามวาดเส้นด้วยแง่มุมวัตถุประสงค์แล้ว วาดเส้นในความหมายที่เก่าแก่ที่สุดก็คือ การสื่อสาร งานวาดเส้นนับเป็นปฐมบทของภาษาหรือการสื่อสารด้วยลายลักษณ์ ต่อมา เมื่อมนุษยชาติพัฒนา ก่อเกิดอารยธรรม เริ่มมีงานวาดเส้นเพื่อจุดมุ่งหมายทางการสร้างสรรค์ศิลปะ ความหมายของวาดเส้นเริ่มแตกแขนงออกไป ทั้งเพื่อบันทึกข้อเท็จจริง ศึกษารายละเอียดส่วนต่างๆ ก่อนลงมือสร้างสรรค์ เพื่อศึกษาธรรมชาติ เช่น ผลงานวาดเส้นร่างกายมนุษย์ในสมุดภาพร่าง (Sketchbooks) ของ ลีโอนาโด ดา วินชี (Leonardo da Vinci) ศิลปินอิตาลีในยุคเรเนสซองส์ ซึ่งต่อมากลายเป็นตำรากายวิภาคเล่มแรก

วาดเส้นยังเป็นวิธีเบื้องต้นของการทำงานทัศนศิลป์สาขาอื่นๆ เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม ฯลฯ ศิลปินใช้วาดเส้นเพื่อพัฒนาความคิด โดยการสร้างภาพร่าง (Preliminary Sketches) หาความเป็นไปได้ต่างๆ ในการสร้างสรรค์ก่อนลงมือทำงานจริง ขณะที่การสร้างสรรค์จิตรกรรมบางเทคนิค การวาดเส้นมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เช่น การทำภาพผนังปูนเปียก (Fresco) จะขาดขั้นตอนการร่างเส้นลายปรุ (Cartoon) เสียไม่ได้ ไมเคิล แองเจโล (Michelangelo) ศิลปินระดับโลกที่เชี่ยวชาญเรื่องการเขียนภาพบนผนังปูนเปียกจัดเป็นศิลปินคนหนึ่งที่มิกะการวาดเส้นที่เยี่ยมยอด

นอกจากนี้ งานวาดเส้นยังพื้นฐานสำคัญในการศึกษา ทั้งในแก่นักศึกษาศิลปะที่จะต้องฝึกฝนทักษะวาดเส้นให้เชี่ยวชาญ และในแง่ทฤษฎีการเพราะผลงานวาดเส้นของศิลปินจะช่วยให้เข้าใจแนวคิดและวิธีการทำงานของศิลปิน ศิลปินชื่อดังในกลุ่มโพสต์ อิมเพรสชันนิซึม (Post Impressionism) ปอล โกแวง (Paul Gauguin) ให้ความสำคัญกับงานวาดเส้นถึงกับปฏิเสธไม่ยอมแสดงให้ใครเห็น ดังที่เขาเคยกล่าวไว้ว่า “จะดูงานวาดเส้นของฉันหรือ ไม่ได้ครับ มันเป็นเรื่องลับเฉพาะตัว”[†] เพราะเขาถือว่างานวาดเส้นเป็นเช่นเดียวกับลายมือที่แสดงบุคลิกภาพของศิลปิน แวน กอห์ (Van Gogh, Vincent) ศิลปินมีชื่อเสียงอีกคนที่สนใจการวาดเส้นอย่างมากถึงกับกล่าวขย่งว่า การวาดเส้น คือ กระดูกสันหลังของจิตรกรรม เห็นได้จากผลงานแทบทั้งหมดของเขามีการวาดเส้นเป็นส่วนสำคัญในการถ่ายทอดพลังและอารมณ์ความรู้สึก

ในฝรั่งเศสก็มีศิลปินที่วาดเส้นด้วยดินสอที่มีชื่อเสียงมาก คือ แองก์ (Ingres, Jean-Auguste Dominique) ในกลุ่มนีโอคลาสสิก (Neo Classic) เขาเชื่อว่าการวาดเส้นจะต้องแสดงให้เห็นความคมชัดของทั้งลายเส้นและรูปทรงด้วยลีลาที่สง่างามตามมาตรฐานคลาสสิกดั้งเดิม[‡] ขณะที่ศิลปินอีกคนในกลุ่มโรแมนติค (Romanticism) คือ เดอลาครัวซ์ (Delacroix, Eugene) กลับเชื่อว่า การวาดเส้นต้องสนองตอบต่ออารมณ์ ความรู้สึกมากกว่าการแสดงรายละเอียดปลีกย่อยที่ไม่จำเป็น[§] ขณะที่ เอ็ดการ์ เดกาส์ (Edgar Degas) ศิลปินในกลุ่มเดียวกันก็ริเริ่มสร้างสรรค์ผลงานวาดเส้นด้วยเทคนิคใหม่แบบก้าวกระโดด เขา

[†] Gerald, B. Sir. Bronowski, J. Fisher, J & Huxley, J. Sir. (1964). *The Arts man's Creative Imagination*. In the Doubleday Pictorial Library (Vol.7. pp 20-69). London : Aldus Books.

[‡] Horton, James. (1995). *An Introduction to Drawing*. London: Dorling Kindersley.

[§] Horton, James. (1995).

ผสมผสานทั้งสีชอล์ก ครายอง สีน้ำมันและสีน้ำ หรือแม้แต่การผสมระหว่างสีชอล์กกับเทคนิคพิมพ์แบบโมนีพรีนตลงในภาพเดียว

จะเห็นว่า“วาดเส้น” คืออะไร เป็นสิ่งที่จำแนกและทำความเข้าใจได้ไม่ยากตามจุดมุ่งหมายที่กล่าวมาทั้งหมด และความหมายที่เข้าใจกันโดยทั่วไปตามลักษณะการสร้างสรรค์คือ การวาดเส้น หมายถึง การวาดภาพที่มี “เส้น” เป็นแก่นแท้ของภาพ ด้วยวิธีการใช้ดินสอ ปากกา ครายอง ชาร์โคล สีเทียน สีชอล์ก (ก่อนหน้านี้ใช้ปากกาขนนก จุ่มหมึก ปากกาไม้ไผ่ พู่กัน หรือ ชอล์ก) เครื่องมือทั้งหมดมีลักษณะเป็นแท่งจึงต้องเริ่มต้นด้วยการวาด การลาก การขีด การเขียนเป็นเส้น และผลงานวาดเส้นส่วนมากหรือแทบทั้งหมดสร้างสรรค์บนกระดาษ จนกระทั่งถึงปลายศตวรรษที่ 20 ความหมายของวาดเส้นแบบที่เข้าใจกันวันนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปในนิยามที่เคยกล่าวไว้

ศตวรรษที่ 20 จุดเปลี่ยน: “วาดเส้น” ความหมายใหม่หรือทักษะที่ไม่จำเป็น

เช่นเดียวกับศิลปะอื่นๆ เมื่อเข้าสู่ยุคศิลปะสมัยใหม่ (Modern Art) ในศตวรรษที่ 20 ศิลปินหลายคนเริ่มตระหนักชัดว่า งานวาดเส้นมีภาษาและสุนทรียศาสตร์เฉพาะตัว ปลายทศวรรษ 60 กลุ่มศิลปินอเมริกันเริ่มบุกเบิกการวาดเส้นให้เป็นผลงานสร้างสรรค์อิสระสมบูรณ์ในตัวเอง เช่น เราส์เชนเบิร์ก (Rauschenberg, Robert) กับการสร้างสรรค์ผลงานด้วยเทคนิค Transfer drawing ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงนวัตกรรมทางเทคนิคเท่านั้นแต่เป็นความเคลื่อนไหวสำคัญที่ทำให้ศิลปินหลุดพ้นจากความจำเจของแนวคิด abstract Expressionism แล้วเขายังขอผลงานวาดเส้นของศิลปินรุ่นพี่ วิลเลียม เดอ คู닝 (Willem de Kooning) นำมาลบออก จนเหลือเพียงร่องรอยของยางลบและภาพเลือนรางเป็นการทดลองสร้างผลงานวาดเส้นในอีกรูปแบบหนึ่ง

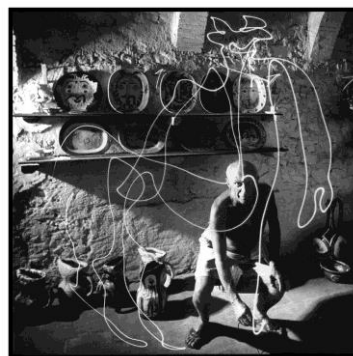
ภาพที่ 1 Robert Rauschenberg, Transfer Drawings From the 1960s. at the Jonathan O'Hara Gallery, includes this untitled 1968 work using watercolor and pencil.

ที่มา : The New York Time, Published: March 8, 2007.

ภาพที่ 2 Robert Rauschenberg, Erased de Kooning Drawing. 1953; infrared digitally processed image of traces of drawing medium on sheet; photo: Ben Blackwell; digital processing by Robin D. Myers, 2010 ที่มา: San Francisco Museum of Modern Art. Accessed 30 april 2013. Available from <http://www.sfmoma.org/explore/collection/artwork/25846#ixzz2SC3llPrw>

ทศวรรษต่อมา (1970-1980) ยังมีการขยายบทบาทของงานวาดเส้นด้วยสื่ออื่นๆ เช่น การวาดภาพด้วยแสงของปิกัสโซ่ (Picasso,Pablo) การวาดภาพบนผนังของเลวิตต์ (Lewitt,Sol) จนปัจจุบันมีการใช้สื่อที่หลากหลายแทนดินสอและกระดาษในการวาดเส้นร่วมสมัย อาทิ การวาดด้วยรถไถบนพื้นที่เกษตรกรรมขนาดใหญ่ การวาดด้วยควันจากเครื่องบินบนท้องฟ้า หรือแม้แต่การเดินของศิลปิน ริชาร์ดลอง (Richard Long) กับผลงาน Walking the Line in Peru เป็นต้น

ภาพที่ 3 Pablo Picasso, Picasso Draws a Centaur.

ที่มา : Accessed 30 April 2013. Available from <http://lightpaintingphotography.com/light-painting-history/>

ภาพที่ 4 Sol LeWitt wall, Drawing #960, being executed at Site Gallery, Sheffield, 8 May 2010 (by David McNab, here, and Bryan Eccleshall)

ที่มา : Accessed 30 April 2013. Available from
http://theunderfoot.blogspot.com/2011_01_01_archive.htmls

ภาพที่ 5 Richard Long, Walking a Line in Peru.

ที่มา: Accessed 30 April 2013. Available from
<http://kyraaltmann.blogspot.com/2012/11/a-walk-with-richard-long.html>

ขณะเดียวกัน ในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงอันท่วมท้นนี้ เกิดแนวความคิดใหม่ๆ มากมาย รวมถึงลัทธิศิลปะหลายประเภท ศิลปินสร้างสรรค์ได้โดยไม่ต้องใช้ทักษะการวาดเส้นเช่น เอ็กซ์เพรสชันนิสซึม แอ็บสแตรกต์ (Expressionism Abstract) และนับตั้งแต่ปีคริสต์ทศวรรษเริ่มวิธีการปะติด (Collage) ทักษะการวาดเส้นดูเหมือนยิ่งลดความสำคัญ หรือถูกตั้งคำถามถึงความจำเป็นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อศิลปิน มาร์เซล ดูชอมป์ (Marcell Duchamp) ตั้งคำถามใหญ่ที่กลายเป็นหมุดหมายสำคัญพลิกโฉมวงการศิลปะ เขาเริ่มใช้วัตถุสำเร็จรูป (Readymade) ในการสร้างสรรค์ผลงาน นั่นหมายถึงว่า ศิลปินไม่ต้องใช้ทักษะฝีมือ รวมถึงอาจไม่ต้องลงมือทำเองด้วยซ้ำ

การวาดเส้นซึ่งเคยเป็นคุณสมบัติสำคัญและเป็นทักษะพื้นฐานของศิลปินเริ่มสั่นคลอน แต่ก็ยังคงมีอยู่ จนกระทั่งเมื่อเกิดแนวทางศิลปะกลุ่มโฟโต้ เรียลลิสซึม (Photo realism) และ ป๊อป อาร์ต (Pop art) การวาดเส้นก็กลับมามีบทบาทสำคัญอีกครั้ง และเมื่อมีการปฏิวัติเทคโนโลยี สื่อใหม่เข้ามามีบทบาทในการสร้างสรรค์งานศิลปะมากขึ้นเรื่อยๆ ตั้งแต่ภาพถ่าย ภาพยนตร์ วิดีโอ เริ่มเกิดคำถามใหญ่ว่า การวาดเส้นจะยังคงมีความสำคัญมากน้อยแค่ไหนในการสร้างสรรค์งานศิลปะ และคำถามยิ่งเข้มข้นขึ้นเมื่อเทคโนโลยีก้าวไกลสู่ยุคดิจิทัลและการสื่อสารไร้พรมแดน ยิ่งเปิดกว้างให้ศิลปินสร้างสรรค์งานด้วยสื่อ

เทคนิควิธีการมากกว่าเดิมทั้งคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต หรือเรียกรวมว่า ดิจิตอล อาร์ต (Digital Art) การสร้างสรรค์งานด้วยการวาดเส้นจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร เป็นสิ่งที่ต้องติดตามกันต่อไป

กลับมาที่ประเด็นของความหมายของ “วาดเส้น” ในยุคของศิลปะสมัยใหม่ เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน การนิยามตามความวัตถุประสงค์ถูกยกระดับขึ้นมา วาดเส้น หมายถึง งานสร้างสรรค์ที่สมบูรณ์หรือจบบริบูรณ์ในตัวเช่นเดียวกับงานจิตรกรรม

“วาดเส้นร่วมสมัย” ขยายขอบเขตความเป็นไปได้ไม่จำกัด

เมื่อก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 คำถามเรื่องวาดเส้นเริ่มดังขึ้นเรื่อยๆ ในแวดวงวิชาการของศิลปกรรมฝั่งตะวันตก กระแสเริ่มก่อหวอดตั้งแต่ปี ค.ศ. 1983 เมื่อจอห์น เอลเดอร์ฟิลด์ (John Elderfield) หัวหน้าภัณฑารักษ์ของพิพิธภัณฑสถานศิลปะสมัยใหม่ (Chief curator of MoMA) เขียนหนังสือเรื่อง Modern Drawing เขามีความเห็นว่าการวาดเส้นโดยทั่วไปไม่ได้รับการพิณิจพิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ศิลปะอย่างจริงจังตามที่ควรได้รับ บางครั้งมักเห็นว่าเป็นเพียงแค่งานปลื้มใจและถูกพิจารณาเฉพาะเรื่องประโยชน์ใช้สอยเท่านั้น บางครั้งก็มองว่าเป็นเพียงงานฝีมือและพิจารณากันเพียงในแง่คุณสมบัติทางเทคนิค การศึกษาทั้งสองประการนี้ก่อให้เกิดรายงาน หนังสือ และเอกสารที่มีคุณค่ามากแต่ก็แค่บันทึกเรื่องการวาดเส้น ไม่ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์อะไรนอกจากการพูดถึงระเบียบแบบแผนของการวาดเส้น โดยเฉพาะการวาดเส้นสมัยใหม่นั้นมีการพูดถึงน้อยมากจนดูล้าหลัง

ต้นศตวรรษที่ 21 นี้กระแสความสนใจงานวาดเส้นที่เริ่มฟื้นขึ้น เริ่มมีการศึกษางานวาดเส้นร่วมสมัยในตะวันตกอย่างจริงจังในช่วงเวลากว่า 10 ปีที่ผ่านมา มีหนังสือสำคัญ ที่พูดถึงงานวาดเส้นร่วมสมัยหลายเล่ม ที่สำคัญเป็นที่กล่าวถึงมาก มีอยู่ 3 เล่ม คือ ปี 2002 เมื่อพิพิธภัณฑสถานศิลปะสมัยใหม่ The Museum of Modern Art (MoMA) จัดนิทรรศการใหญ่ขึ้นในหัวข้อ Drawing Now: Eight Proposition เพื่อเผยแพร่ผลงานสร้างสรรค์บนกระดาษทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ของศิลปินจากทวีปเอเชีย ยุโรป และอเมริกาจำนวน 26 คน มากกว่า 200 ชิ้น

ในงานนี้ ภัณฑารักษ์รับเชิญ ลอรา ฮอปท์แมน (Laura Hoptman) ได้เรียบเรียงหนังสือขึ้นด้วยในชื่อเดียวกับนิทรรศการ เนื้อหาของหนังสือเป็นการสำรวจ รวบรวมผลงานวาดเส้นร่วมสมัยช่วง 1976 – 1992 ของนิวยอร์ก ซึ่งแสดงให้เห็นแนวโน้มใหม่ๆ ที่สำคัญมาก ฮอปท์แมนวิเคราะห์ไว้ว่า ขณะที่วาดเส้นกำลังพัฒนาไปสู่สถานะใหม่ สิ่งที่น่าสนใจ 2 ประการ คือ เส้นที่มีอัตลักษณ์ของศิลปิน (Line Autonomy) และการคุมแนวคิดได้ได้อยู่มือหรือนำเสนอความคิดได้คมชัด (Conceptual Control) ทำให้งานวาดเส้นเป็นสื่อที่ถ่ายทอดได้อย่างอิสระมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็ได้เข้าไปผสมผสานกับงานศิลปะแนวอื่นๆ อย่างแยกไม่ออก จนทุกวันนี้ไม่อาจบอกเส้นแบ่งระหว่างวาดเส้น จิตรกรรม และภาพพิมพ์ วาดเส้นกลายเป็นภาษาใหม่ของทัศนศิลป์ที่ประกาศตัวอย่างชัดเจนในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา (รอยต่อระหว่างปลายศตวรรษที่ 20 – ต้นศตวรรษที่ 21 – ผู้เขียน) เพราะพัฒนาการทางเทคโนโลยีช่วยให้การร่วมมือกับสื่อต่างๆ ง่ายและมากขึ้น

อีก 2 เล่ม เป็นผลงานตีพิมพ์โดย Phaidon Press สำนักพิมพ์หนังสือศิลปะยักษ์ใหญ่ คือ *Vitamin D: New Perspectives in Drawing* ในปี 2005 นำงานวาดเส้นร่วมสมัยกว่า 500 ภาพของศิลปินนานาชาติระดับโลกและศิลปินรุ่นใหม่รวม 109 คน ซึ่งได้รับการคัดเลือกจากนักวิจารณ์และภัณฑารักษ์ทั่วโลกมาอภิปราย และ *The Drawing Book: a survey of drawing: the primary means of expression* by Tania Kovats ในปี 2007 ซึ่งทำให้เห็นภาพผลงานวาดเส้นร่วมสมัยอย่างกว้างขวาง

เอมมา เด็กซ์เตอร์ (Emma Dextor) ภัณฑารักษ์อาวุโสของ Tate Modern ลอนดอน ซึ่งได้รับเชิญจากสำนักพิมพ์ให้เขียนบทความชื่อ “To Draw is to be Human” เกริ่นนำในหนังสือ *Vitamin D* เธอสรุปสั้นๆ ถึงขอบเขตงานวาดเส้นร่วมสมัยว่ามีความเป็นไปได้มากมายไม่มีขีดจำกัด มีทั้งที่ยังคงอยู่ในองค์ประกอบพื้นฐานของเส้นและขยายกว้างไปถึงงานประเภทแนวความคิด (concept) งานอินสตอลเลชัน (Installation) และจากงานที่เคยอยู่ในระนาบเพียง 2 มิติ ก็กลายเป็นงาน 3 มิติ จากที่เคยเป็นเพียงขาว – ดำ อาจกลายเป็นสีทั้งหมดก็ได้

หนังสือทั้งสามเล่มทำให้เราเห็นบทบาทใหม่ๆ ของงานวาดเส้น ที่ขยายขอบเขตไปจากในอดีต เช่น การเข้าไปอยู่ร่วมในสื่อใหม่เช่น ภาพยนตร์ วิดีโอ การใช้กลไกจักรกลหรืออิเล็กทรอนิกส์เป็นตัวสร้างสรรค์งาน เส้นแบ่งที่แทบจะกลืนหากันระหว่างงานวาดเส้นกับงานจิตรกรรม หรืองานวาดเส้นที่กลายเป็นงานส่วนหนึ่งของงาน Installation

ถัดมา ปี 2008 มีบทความสำคัญตีพิมพ์ในนิตยสาร *The Studio International* ฉบับประจำเดือนเมษายน บทความชื่อ “Contemporary Drawing : Recent Studies” เขียนโดย ดร.เจเน็ต แม็คเคนซี (Dr. Janet McKenzie) บรรณาธิการนิตยสาร เธอได้ให้ภาพรวมกระแสความสนใจงานวาดเส้นร่วมสมัยในอังกฤษและอเมริกา และงานวาดเส้นที่กำลังเคลื่อนไปข้างหน้าอย่างทุกวันนี้ ขอบเขตจะขยายกว้างไปมากแค่ไหน ดร.เจเน็ตรวบรวมความเห็นของศิลปินและภัณฑารักษ์หลายคน เช่น จอห์น เอลเดอร์ฟิลด์ (John Elderfield) หัวหน้าภัณฑารักษ์ของพิพิธภัณฑ์ศิลปะสมัยใหม่ (Chief curator of MoMA) เขากล่าวว่า “งานวาดเส้นก็เป็นอิสระที่จะอยู่นอกเหนือกระดาษ งานวาดเส้นดูเหมือนจะอยู่ได้ในทุกหนทุกแห่ง ในการกรีดเฉือนแผ่นดิน (scarifications of the landscape, site-specific installations) แม้แต่ในงานศิลปะการแสดงสด (Performance Art) เมื่อการกระทำเป็นศิลปะได้ การขีดขีดแผ่นเสียง (scratching) การกระเจิงของแสง (scattering) การเดิน (walking) ก็ถือเป็นงานวาดเส้นอย่างหนึ่ง ขณะเดียวกันศิลปินอีกไม่น้อยที่ยังคงใช้สื่อแบบเดิมคือ ดินสอ และกระดาษ ก็เป็นวิธีหนึ่งของการสื่อสาร งานวาดเส้นร่วมสมัยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงตัววัสดุ ศิลปินสามารถสร้างการมองเห็นและทำความคิดของตนให้เป็นรูปร่างด้วยอะไรก็ได้ นี่คือความคิดของงานวาดเส้นที่พัฒนาจากงานที่จำเป็นต้องได้มากสู่การกระทำ ซึ่งเป็นพัฒนาการเดียวกับงานคอนเซ็ปชวล”

จากการสำรวจและศึกษาเอกสารสมัยใหม่ที่กล่าวถึง งานวาดเส้นร่วมสมัย (Contemporary Drawing) ในฝั่งตะวันตกก็เห็นว่าแม้ไม่มีใครเขียนนิยามอย่างตรงไปตรงมาว่า วาดเส้นร่วมสมัยคืออะไร แต่สรุปภาพรวมได้ตรงกันว่า หากนิยามตามความมุ่งหมาย วาดเส้นร่วมสมัย คือ งานสร้างสรรค์ที่จบ

บริบูรณ์และมีคุณค่าในตัวเองในฐานะงานสร้างสรรค์ชิ้นหนึ่ง หากนิยามตามคุณลักษณะหรือกระบวนการสร้างสรรค์อาจไม่ได้ระบุชัดแต่เห็นแนวโน้มว่า มีความเป็นไปได้ใหม่มากจนทำให้เส้นแบ่งระหว่างศิลปะแขนงต่างๆ ที่เคยใช้กันนั้นอาจใช้ไม่ได้อีกต่อไป ซึ่งปิดท้ายด้วยคำพูดของศิลปินรุ่นใหม่อย่างเบอร์เนต นิวแมน (Barnett Newman) ได้ว่า “วาดเส้นไม่ได้เป็นอะไรเลย วาดเส้น ก็คือ วาดเส้น” (“drawing is nothing, drawing is drawing”)

ความเป็นมาและความหมาย “วาดเส้นร่วมสมัยไทย”

ในสังคมศิลปะร่วมสมัยไทยก็เช่นเดียวกัน งานวาดเส้นที่มีใช้เป็นเพียงภาพร่าง เพื่อค้นหาความคิดที่จะสร้างงานจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์มีมานานแล้ว ดังดูได้จากผลงานของศิลปินไทยจำนวนไม่น้อยที่มีศักยภาพในการวาดเส้นสูง โดยเฉพาะศิลปินรุ่นครูที่มีผลงานการวาดเส้นสร้างสรรค์อันเป็นเอกลักษณ์และมีอิทธิพลต่อศิลปินรุ่นหลัง อาทิ อังคาร กัลยาณพงศ์ ชลูด นิ้มเสมอ จ่าง แซ่ตั้ง มานิตย์ ภู่อารีย์ ถวัลย์ ดัชนี ประเทือง เอมเจริญ ช่าง มุลพินิจ สมบูรณ์ หอมเทียนทอง เป็นต้น ผลงานวาดเส้นของท่านเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่า “วาดเส้น” เป็นสื่อของการสร้างสรรค์ที่มีคุณลักษณะเฉพาะ สามารถจับบริบูรณ์ในตัว จึงอาจกล่าวได้ว่าพวกท่านคือ ผู้บุกเบิกในวงการศิลปะร่วมสมัยไทยที่ทำให้งานวาดเส้นเป็นผลงานที่มีคุณค่าเทียบเท่ากับงานจิตรกรรมสื่ออื่น ๆ

ย้อนกลับไปในเวลาแรกเริ่มของศิลปะสมัยใหม่เข้ามาสู่ประเทศไทยผ่านสถาบันการศึกษา ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2477 ในโรงเรียนประณีตศิลปกรรมจนกระทั่งเป็นมหาวิทยาลัยศิลปากรในปี พ.ศ. 2486 งานวาดเส้นมีความหมายสำคัญในฐานะสื่อของการฝึกทักษะ จากคำกล่าวปาฐกถาวันศิลป์ พีระศรี ครั้งที่ 8 ปี 2546 ชลูด นิ้มเสมอ องค์ปาฐกกล่าวในหัวข้อ “อาจารย์ศิลป์กับศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทย” ว่า

“อาจารย์ศิลป์ได้วางหลักสูตรการสอนด้วยการผสมผสานระหว่างของอะคาเดมีในอิตาลีกับการศึกษาจากศิลปะแบบประเพณีของไทย...หลักสูตรที่อาจารย์ศิลป์ท่านวางไว้ด้วยวิสัยทัศน์ที่กว้างและไกลนี้ ได้เป็นต้นแบบการร่างหลักสูตรให้กับสถาบันศิลปะต่างๆ เกือบทั่วประเทศ ถึงแม้จะมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาลสมัยมาแล้วก็ครั้งก็ตาม โครงสร้างเดิมของหลักสูตรก็ยังทันสมัยอยู่ ... วิชาที่ท่านเน้นความสำคัญมากที่สุดคือวาดเส้นกับองค์ประกอบศิลป์ เป็นวิชาแกนที่ต้องศึกษากันอย่างเข้มข้นทุกชั้นปี เพราะวาดเส้นเป็นวิชาที่ใช้ศึกษาสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติรอบตัว คน สัตว์ สิ่งของและธรรมชาติอื่นๆ ให้เข้าใจรูปทรง ชีวิต ความรู้สึก และการประสานกันของสิ่งต่างๆ ตามกฎเกณฑ์ของจักรวาล ฝึกทักษะในการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกออกมาเป็นภาพ” ⁺⁺

จะเห็นว่า วาดเส้นตามแนวทางเชิงวิชาการ (Academic) ได้ลงรากตั้งแต่นั้นมา ผู้ที่ผ่านสถาบันการศึกษาหลักอย่างมหาวิทยาลัยศิลปากร ต้องทำงานวาดเส้นในฐานะสื่อของการฝึกทักษะมาตลอดตั้งแต่ปี 2486 เรื่อยมาจนกระทั่งศิลปินไทยที่ไปเรียนต่างประเทศกลับมาและนำผลงานวาดเส้น

⁺⁺ ชลูด นิ้มเสมอ. ปาฐกถาศิลป์ พีระศรี ครั้งที่ 8 15 กันยายน 2546 เรื่อง “อาจารย์ศิลป์กับศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทย”.

กลับมาแสดงในช่วงปลาย 2499 - 2500 คือ เพื่อ หริพิทักษ์ และชูลุด นิม์เสมอ ทำให้สังคมไทยเริ่มเห็นสุนทรียะจากผลงานการวาดเส้นที่มีคุณค่าเป็นงานสร้างสรรค์สมบูรณ์เช่นเดียวกับศิลปะแขนงอื่น หลังจากนั้นศิลปินไทยอีกหลายคนก็สร้างสรรค์งานวาดเส้นอย่างต่อเนื่อง แต่ไม่มีการรวมตัวหรือจัดแสดงงานที่ให้ความสำคัญกับงานวาดเส้นเป็นหลัก

ในปี 2529 มีการจัดแสดงนิทรรศการ “งานวาดเส้นร่วมสมัย โดยศิลปิน 22 ท่าน” เถาที่สำรวจพบ ณ ขณะนี้ กล่าวได้ว่าเป็นนิทรรศการครั้งแรกที่ใช้ชื่อและมุ่งหมายเน้นเรื่องวาดเส้นร่วมสมัยโดยตรง ทำให้สังคมศิลปะไทยเริ่มเห็นพัฒนาการใหม่ๆ ของงานวาดเส้น เช่น งานของกมล ทัศนัญชลี ที่ทำงานวาดเส้นให้มีลักษณะ 3 มิติ ซึ่งก่อนหน้านี้ กมล ก็มีการแสดงผลงานที่นำการวาดเส้นด้วยสื่อใหม่เข้าไปผสมผสานอยู่แล้ว เช่น การนำไม้ เส้นเชือก ด้าย สร้างร่องรอยของเส้นบนกระดาษสา เป็นต้น

สุวรรณ เมธาพิสิฐ นำรอยขีดเขียน รอยเย็บของด้าย และแนวเส้นตรงของท่อนไม้ มาประกอบรวมเป็นผลงานวาดเส้น ขณะที่เกียรติศักดิ์ ชานนารถ ใช้เทคนิคการซีร็อกซ์ภาพมาผสมกับการเขียนเส้นด้วยเกรยองและปากกาถูกลิ้น ปริญา ตันติสุข ใช้การวาดเส้นลงบนภาพถ่าย และวิโชค มุกตมณี นำงานสร้างสรรค์เทคนิคที่เป็นเอกลักษณ์ของเขาคือ การปูเส้นบนลูมิเนียมผสมผ้า และไม้ มาแสดงรวมถึงอิทธิพล ตั้งโณลกที่ใช้การขีดเขียนเส้นและสร้างร่องรอยด้วยทราย

ทั้งหมดนี้ เป็นตัวอย่างแรกๆ ของการบุกเบิกพัฒนาการงานวาดเส้นร่วมสมัยไทยที่พยายามทดลองใช้สื่อใหม่แทนดินสอและกระดาษอย่างที่เคยเป็นมา หลังจากนั้น การแสดงนิทรรศการงานวาดเส้นร่วมสมัย ก็หายหน้าไปร่วม 15 ปี ครั้งที่สองจึงเกิดขึ้นในเดือนกันยายน 2545 และตามด้วยงานนิทรรศการภาพพิมพ์และวาดเส้นนานาชาติครั้งที่ 1 ปี 2547 ก่อนจะหายไปอีก 5 ปี จึงมีงานงานนิทรรศการภาพพิมพ์และวาดเส้นนานาชาติครั้งที่ 2 ขึ้นในปี 2552 และครั้งที่ 3 ในปี 2555

จะเห็นว่า มีการแสดงงานนิทรรศการที่เป็นการแสดงงานวาดเส้นร่วมสมัยโดยตรงน้อยครั้งมาก และเมื่อสำรวจเอกสาร บทความ หนังสือ วิชาการ ก็พบไม่มากนักเช่นเดียวกัน แต่ก็พบการให้ความหมายที่แตกต่างกัน กลายเป็นกรอบของการถกเถียงตีความตามมา

“วาดเส้นร่วมสมัย” คืออะไร ในบริบทสังคมไทย

ความหมายของ “วาดเส้น” ที่รับรู้และเข้าใจกันโดยทั่วไป คือ ภาพเขียนที่มีเส้นเป็นหลัก วาดด้วย ดินสอ เกรยอง ปากกา ชาโคล หรืออะไรก็ได้ที่เป็นแท่ง ลงบนกระดาษ และส่วนมากเข้าใจว่า ต้องเป็นขาวดำ เมื่อกล่าวถึงวาดเส้นร่วมสมัยซึ่งมีกระบวนการสร้างสรรค์ที่หลากหลายมากกว่าเดิม ปัญหาที่ถกเถียงกันคือ

1. ต้องเป็นกระดาษเท่านั้นหรือไม่
2. ต้องเป็นอุปกรณ์ที่เป็นแท่งเท่านั้นหรือไม่
3. สืบเนื่องจากข้อ 2 จากอุปกรณ์ที่เป็นแท่ง วิธีการวาด ต้องเป็นการลาก ขูด ขีด และเขียนเท่านั้นหรือไม่

ย้อนไปหาความหมายตามคำศัพท์ คำว่า “วาดเส้น” เป็นศัพท์เฉพาะด้าน ไม่ใช่คำศัพท์ไทยแต่เดิมเป็นการผสมคำขึ้นใหม่ในภายหลัง ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน⁺⁺ พ.ศ.2553 มีเพียงคำว่า “วาด” และให้ความหมายว่า “วาด1 หมายถึง ร่างลวดลายหรือรูปเป็นเค้าโครงขึ้น, เขียนเป็นลายเส้น เขียน หมายถึง จัดให้เป็นเส้น หรือรูปต่างๆ วาด และเมื่อรวมคำทั้งสองเข้าด้วยกันเป็นคำว่า “การวาดเขียน” หมายถึง น. การเขียนรูปภาพต่างๆ”

จะเห็นว่า วาด เป็นกริยาในคำไทยมีความหมายเปิดกว้าง เน้นที่ผลลัพธ์ และสังเกตว่าเมื่อรวมเป็นคำนามแล้ว ใช้คำว่า “วาดเขียน” ซึ่งให้ความหมายกว้างมากเช่นกัน คือ การเขียนรูปภาพต่างๆ แต่เมื่อมาดูคำว่า “วาดเส้น” ในพจนานุกรมศัพท์ ศิลปะ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{ss} ให้ความหมายว่า

“๑. ภาพวาดเส้น ภาพซึ่งวาดเป็นเส้น อาจมีความสมบูรณ์ในตัวเองหรืออาจเป็นเพียงเส้นร่างก็ได้ และอาจแต่งเติมด้วยสีเพื่อสร้างแสงเงา ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น การสร้างภาพด้วยวิธีนี้ให้ผลได้หลายลักษณะตามแต่เจตนาของจิตรกรหรือจุดประสงค์ที่จะนำไปใช้ เช่น การวาดด้วยดินสอ การวาดด้วยถ่านแท่ง การวาดด้วยปากกามักจะให้ผลทางลายเส้นที่แข็งและชัดมากกว่าการวาดด้วยพู่กันหรือชอล์ก ซึ่งให้ผลไปในลักษณะนุ่มนวล

๒. การวาดเส้น ศิลปะการสร้างภาพซึ่งวาดเป็นเส้นโดยใช้อุปกรณ์ เช่น ดินสอ ปากกา ถ่านแท่ง ภาพวาดเส้นนี้อาจมีความสมบูรณ์ในตัวเอง หรืออาจเป็นเพียงเส้นร่าง”

เมื่อคำว่า “วาด” รวมกับคำว่า “เส้น” ราชบัณฑิตให้ความหมายจำกัดลงมากขึ้น และแยกความหมายของคำนามเป็น 2 อย่าง คือ ความหมายแรกหมายถึง ผลลัพธ์หรือผลสำเร็จเป็น “ภาพ” ให้ความหมายที่ผูกพันกับจุดประสงค์ของการวาดเส้นไว้ด้วย คือ ภาพวาดเส้นที่เสร็จสมบูรณ์ในตัวเอง หรือภาพร่าง ซึ่งน่าจะหมายถึงภาพเสกซ์ (sketch) ในภาษาอังกฤษ และมีการระบุถึงอุปกรณ์ที่ใช้วาด ความหมายที่สอง หมายถึง การกระทำ คือ การวาดเส้น ซึ่งระบุชัดว่าต้องใช้อุปกรณ์ที่วาดให้เกิดเป็นเส้น

นอกจากพจนานุกรมศัพท์ศิลปะของราชบัณฑิตยสถานแล้ว พจนานุกรมศัพท์ศิลปะอีก ๒ เล่มที่ใช้กันเป็นหลักในเมืองไทย คือ พจนานุกรมศัพท์และเทคนิคทางศิลปะ^{***} ซึ่งมะลิฉัตร เอื้ออานันท์ แปลจาก A Dictionary of Art Term and Techniques ของ ราฟล ไมเยอร์ และพจนานุกรมศัพท์ศิลปะที่มะลิฉัตร เอื้ออานันท์ เขียนขึ้นเอง

ฉบับของ ราฟล ไมเยอร์ ให้ความหมาย มะลิฉัตรแปลดังนี้

⁺⁺ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2553. หน้า1066.

^{ss} พจนานุกรมศัพท์ ศิลปะ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2521. หน้า 97.

^{***} ไมเยอร์, ราฟล. พจนานุกรมศัพท์และเทคนิคทางศิลปะ, มะลิฉัตร เอื้ออานันท์ แปลจาก A Dictionary of Art Term and Techniques. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2540. หน้า 262.

“drawing 1. การลากเส้นบนพื้นระนาบของรูปร่างหรือรูปทรงต่าง ๆ ซึ่งอาจมีการระบายด้วยสีในขั้นต่อไป หรืออาจจะเป็นการแรเงาด้วยแสงและเงาด้วยวิธีแรเส้นเงา หรือด้วยการใช้สีหมึกระบาย การวาดเขียนเป็นกลวิธีพื้นฐานและเป็นผลงานแบบวิจิตรศิลป์ในตัวของมันเองอยู่แล้ว แต่ก็ยังเป็นขั้นตอนแรกของการเริ่มทำงานประเภทจิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรมอีกด้วย แม้ว่าการวาดเขียนจะเป็นกลวิธีปะปนอยู่กับการระบายสี แต่คำว่าวาดเขียนมีความหมายแตกต่างกับการระบายสีอย่างเด่นชัด (ในกรณีที่มีการระบายสีนั้น เนื้อที่บริเวณที่ถูกระบายจะแทนที่เส้นวาด)”

กลวิธีในการวาดเขียนมีมากมายหลายวิธี ถ้าจะนับตามลักษณะที่เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์ของจิตรกรว่าจะมุ่งให้ผลงานนั้นสนองความต้องการในลักษณะใด ไม่ว่าจะเป็นภาพวาดเขียนที่มีคุณค่าในตัวเองหรือเป็นภาพร่างไว้สำหรับกลวิธีหรือสื่ออื่นใดที่จะใช้สร้างผลงานสำเร็จ เส้นดินสอหรือรอยปากกาบนผิวพื้นที่เนียนมักจะให้เส้นที่เรียบสม่ำเสมอและกระจ่าง เส้นที่มีลักษณะไวๆ แหว่งๆ มักจะเป็นผลของการวาดลงบนผิวที่หยาบขรุขระหรือด้วยสื่อที่มีความเข้มข้นหรือมีเนื้ออ่อนนุ่มกว่า เช่น สีเทียน ดินสอเนื้อนิ่ม และหมึก หรือสีน้ำในการวาดด้วยสีหมึกกับพู่กัน ..บริเวณที่สีหมึกอ่อนแก่ที่ถ่ายทอดความตื้นลึกนั้นจะแทนที่การใช้เส้นแสดงความตื้นลึกในกลวิธีแรเส้นเงา

ในกรณีที่เรานับงานวาดเขียนเป็นผลงานศิลปะ การวาดเขียนอาจแบ่งเป็นหมวดใหญ่ ๆ ได้ 2 หมวด งานวาดเขียนบางชิ้นก็ถือเป็นผลงานสำเร็จในตัวของมันเองเป็นผลงานศิลปะ ส่วนอีกหมวดหนึ่งงานวาดนั้น มีใช้ผลงานศิลปะสำเร็จที่ศิลปินมุ่งสร้าง แต่ก็มีความงามในตัวของมันเอง วาดเขียนประเภทหลังนี้ ได้แก่ การฝึกวาดด้วยวิธีการต่างๆ รวมทั้งการร่างภาพ และตัวอย่างของงานร่างภาพ และงานวาดเพื่อใช้ในการศึกษาแบบ และภาพลายปรู”

ส่วนฉบับของมะลิฉัตรเองให้ความหมายใกล้เคียงกัน โดยสรุปทั้งสองฉบับสอดคล้องกับพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานคือ การใช้คำ ว่า “วาดเขียน” “งานวาดเขียน” และ “กลวิธีในการวาดเขียน” เพื่อแปลความหมายของ “drawing” แต่ในฉบับราฟล์ ไมเยอร์ มะลิฉัตรเลือกใช้คำแปลที่แสดงความหมายอาการนามว่า “ การลากเส้น” และฉบับของมะลิฉัตรเองกลับใช้คำว่า “การวาดเขียน” หรือ “การวาดเส้น”

ย้อนกลับไปที่ต้นทางที่ภาษาอังกฤษ ความหมายตามศัพท์ในพจนานุกรม เลือกที่มีชื่อเสียงของทั้งฝั่งสหราชอาณาจักร 2 ฉบับและสหรัฐอเมริกา 1 ฉบับ เทียบเคียงให้เห็นดังนี้

พจนานุกรมออกซ์ฟอร์ด⁺⁺⁺ ให้ไว้ 2 ความหมายว่า

“1.(noun) a picture or diagram made with a pencil, pen, or crayon rather than paint: a series of charcoal drawings on white paper

2. [mass noun] the art or activity of making drawings: she took lessons in drawing”

⁺⁺⁺ Oxforddictionaries. (Online). Accessed 15 February 2013. Available from <http://oxforddictionaries.com>

พจนานุกรมลองแมน⁺⁺⁺ ให้ไว้ 3 ความหมาย

“drawing draw • ing S3 W3 'drɔ:ɪŋ \$ 'drɔ:noun

1 [countable] Visual DRAW a picture that you draw with a pencil, pen etc:
drawing of a drawing of Canterbury Cathedral

2 [uncountable] Visual DRAW the art or skill of making pictures, plans etc with a pen or pencil: I've never been very good at drawing.

3 [countable] AmE a competition in which people whose names or tickets are chosen by chance win money or prizes SYN draw BrE:”

ส่วนพจนานุกรมอเมริกันเฮอรัริเทจ^{sss} ของทางฝั่งอเมริกา ให้ไว้ 2 ความหมาย

“drawing draw • ing drɔ ' ɪŋ n.

1. The act or an instance of drawing.
2. a. The art of representing objects or forms on a surface chiefly by means of lines.
b. A work produced by this art.

ถ้าดูในภาพรวม พจนานุกรมทางฝั่งอังกฤษทั้ง 2 ฉบับ ในความหมายหลัก (ความหมายที่ 1) จะให้ความหมายที่จำกัดแคบ คือ ระบุว่า ต้องวาดขึ้นจาก ดินสอ ปากกา แต่พจนานุกรมของอเมริกา ให้ความหมายกว้างกว่า

เมื่อค้นไปถึงรากศัพท์ คำว่า Drawing รากศัพท์ มาจากคำว่า draw อันเป็นคำมาจาก ภาษาลาติน (latin) และภาษาทูโทนิค (teutonic) รากศัพท์มาจาก “cogo, coegi, coactum^{****} :is defined as to bring together, drive, draw.” จะเห็นว่า ความหมายตามรากศัพท์ในแง่กริยายังเปิดกว้างมาก “draw” คือ อะไรก็ได้ที่นำไปด้วยกัน หรือ การเคลื่อนจากจุดหนึ่งไปอีกจุดหนึ่ง

ความน่าสนใจอยู่ตรงที่ว่า รากศัพท์คำว่า Drawing นั้น นิยามเปิดกว้างมาก เมื่อนำมาใช้ นิยามค่อยๆ แคบลง แต่เมื่อพยายามศึกษาว่า วาดเส้นร่วมสมัยคืออะไร สิ่งที่พบคือ การย้อนกลับไปหา ความหมายที่เปิดกว้างดั้งเดิม เพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นไปได้ใหม่ๆ ของการสร้างสรรค์ที่กำลังเกิดขึ้น

⁺⁺⁺ Longman Dictionary of Contemporary English, Fifth Edition (LDOCE5) © Pearson Education Limited 2009, 2011. Enfour, Inc. 2009-2012. page 10729

^{sss} American Heritage[®] Dictionary of the English Language, Fifth Edition Copyright © 2011 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. Published by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. All rights reserved. © 2011-2012 Enfour, Inc. page 24618

^{****} Latinword. (Online). Access 17 February 2013. Available from <http://www.latinwordfor.com/d/latin-word-for-draw/>

นิยามตามทัศนะของนักวิชาการไทย

หลังจากทบทวนความหมายตามศัพท์ซึ่งเป็นแหล่งอ้างอิงของงานวิชาการแล้ว ในส่วนของตัวนักวิชาการศิลปะเอง ในที่นี้ส่วนใหญ่เป็นทั้งอาจารย์และศิลปินผู้สร้างสรรค์งานด้วย การตีความหรือให้นิยามจึงเป็นทัศนะที่ผสมผสานทั้งเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ ซึ่งที่สำรวจพบมีนักวิชาการกล่าวถึงไม่มากนัก ที่สำคัญควรหยิบมาเทียบเคียงให้เห็นมีดังนี้

ชลูด นิ่มเสมอเขียนบทความชื่อ “ การวาดเส้น ” ซึ่งตีพิมพ์ในสูจิบัตรการแสดง “ วาดเส้นร่วมสมัย ”⁺⁺⁺⁺ ซึ่งเท่าที่สำรวจพบ จัดว่าเป็นงานนิทรรศการแรกในประเทศไทยที่ใช้คำว่า วาดเส้นร่วมสมัย และ Contemporary Drawing

บทความ⁺⁺⁺⁺นี้มีความสำคัญ มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์และการศึกษาในเวลาต่อมาอย่างยิ่ง จากการสำรวจพบว่า ได้รับการนำไปอ้างอิงในงานของนักวิชาการรุ่นหลังจำนวนไม่น้อย และเป็นที่สนใจของผู้ที่ศึกษาศิลปะทุกคน เพราะผู้เขียนเป็นทั้งศิลปินผู้สร้างสรรค์งานศิลปะทั้งงานวาดเส้นและอื่นๆ เป็นที่ยอมรับในระดับประเทศและนานาชาติ อีกทั้งเป็นนักวิชาการ อาจารย์ในมหาวิทยาลัยศิลปากร สถาบันหลักในการถ่ายทอดวิชาความรู้เกี่ยวกับศิลปะสมัยใหม่

ชลูด นิ่มเสมอ นิยามว่า^{ssss} “ในเชิงวิธีการ วาดเส้นก็คือการลากหรือการวาดเส้นลงไปบนพื้นผิวของวัสดุอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้เกิดร่องรอยหรือรูปร่างขึ้น หรือเพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึกหรือความคิดออกมาให้ปรากฏแก่สายตา เช่นการวาดดินสอหรือปากกาลงบนกระดาษ การลากกิ่งไม้ขีดลงบนพื้นทราย การวาดปลายเหล็กแหลมลงบนแผ่นโลหะ ”

ถัดมาอีก 6 ปี สมพร รอดบุญ นักวิชาการศิลปะและภัณฑารักษ์ที่มีชื่อเสียง ได้เขียนบทความเรื่อง “การวาดภาพร่วมสมัย” ลงในสูจิบัตรนิทรรศการ^{*****} ซึ่งให้มุมมองและแปลความของ Drawing กว้างไปกว่า การวาดเส้นว่า

“ปัจจุบันนี้ “การวาดภาพ” หรือ “การเขียนภาพ” อันมีที่มาจากคำภาษาอังกฤษว่า “DRAWING” นั้น มีความหมายซึ่งครอบคลุมมากไปกว่าจะกำหนดให้เป็นเพียงแค่ “การวาดเส้น” เท่านั้น ทั้งนี้เป็นเพราะศิลปินที่สร้างสรรค์ผลงานประเภททัศนศิลป์ได้มีวิวัฒนาการทางความคิด รูปแบบ ตลอดจนเทคนิควิธีการที่รุดหน้าไปไกล และมีความหลากหลายเป็นอิสระ จนดูไร้กฎเกณฑ์ หรือขอบเขตอันจำกัด อีกทั้งศิลปินแต่ละท่านต่างก็มีความปรารถนาในการแสดงออกซึ่งเอกลักษณ์เฉพาะตนเป็นสำคัญ...การวาดภาพ(DRAWING)คือ หัวใจสำคัญของการสร้างสรรค์ศิลปะประเภททัศนศิลป์ทั้งสิ้น”

⁺⁺⁺⁺ การแสดง “วาดเส้นร่วมสมัย” โดยกลุ่มศิลปิน 22 คน ณ หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ ระหว่างวันที่ 12 - 27 มิถุนายน 2529

⁺⁺⁺⁺ ต่อมา มีการปรับปรุงภาพประกอบ และนำมาตีพิมพ์ใหม่ในปี 2553 ในชื่อหนังสือว่า “วาดเส้นสร้างสรรค์ (Creative Drawing)” โดยสำนักพิมพ์อมรินทร์

^{ssss} วาดเส้นร่วมสมัย Contemporary Drawing. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2529, หน้า 13.

^{*****} นิทรรศการ “MULTIPLE DRAWING” ณ คณะจิตรกรรมฯ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ ระหว่างวันที่ 24 สิงหาคม - 9 กันยายน 2535 s

และให้ความเห็นว่าศิลปินในศตวรรษที่ 20 มีลักษณะ “การวาดภาพ” (Drawing) ที่เป็นไปตามแนวคิดและรูปแบบของแต่ละกลุ่ม ในช่วงเวลานี้จึงแบ่งประเภทของการวาดภาพโดยพิจารณาจากแนวทางการสร้างสรรค์ออกเป็น 2 แนวทางคือ

แนวทางแรกเป็นแนวที่แสดงภาวะอารมณ์ ความรู้สึกภายในเฉพาะตนของศิลปิน (Subjective Drawing) แนวทางที่สองเป็นการวาดภาพที่แสดงความเป็นจริง ข้อเท็จจริง รวมทั้งการเสนอข้อมูล จัดเป็นการแสดงออกทางความคิด (Objective Drawing) ซึ่งศิลปินมองว่าสำคัญกว่าอารมณ์ ความรู้สึก

แนวทางนี้ยังรวมถึงการวาดภาพในเป็นลักษณะของแผนผังหรือแปลน (Diagram) การวาดภาพในลักษณะของสถาปัตยกรรม และการวาดภาพของวิศวกรรมที่ต้องอาศัยเครื่องมือทางเรขาคณิตเข้าช่วย (Mechanical Drawing) รวมถึงการบันทึกความจริงอย่างพิถีพิถันเหมือนภาพถ่าย (Pictorial Recording) โดยเรียกรวมการวาดภาพเช่นนี้ว่า “Information Drawing” แต่ก็ยังมีศิลปินที่นำการวาดภาพทั้งสองแนวทางมาผสมผสานกันอย่างกลมกลืน

ประเด็นสำคัญในการตีความและให้ความหมายของ “drawing” และ “วาดเส้น” ของสมพร คือ

1. สมพร เลือกแปล drawing ว่า การวาดภาพ หรือ การเขียนภาพ เป็นการให้ความหมายกว้างที่ไม่สนใจเรื่องกรรมวิธี เทคนิค หรือวัสดุ ในทัศนะของสมพร คำว่า drawing จึงเทียบเท่ากับคำมีความหมายถึง การสร้างสรรค์งานศิลปะ

2. สมพร เลือกใช้คำว่า วาดเส้น ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Delineation

3. การแบ่งวัตถุประสงค์หรือประโยชน์ของการวาดภาพ (Drawing) ไว้เพียง 2 อย่างนั้น เป็นการมองในระดับของศิลปินผู้ทำงานสร้างสรรค์แล้ว ไม่ใช่การมองในระดับของการฝึกฝนหรือฝึกหัด

หลังจากนั้นเกือบ 10 ปี แทบจะไม่พบเอกสาร บทความที่มีนัยยะสำคัญหรือหนังสือตำราใหม่ๆ เกี่ยวกับงานวาดเส้นร่วมสมัย (ไม่รวมหนังสือเกี่ยวกับการฝึกปฏิบัติงานวาดเส้นพื้นฐาน) จนกระทั่งต้นศตวรรษที่ 21 ในปี พ.ศ. 2544 (ค.ศ. 2001) จึงพบบทความของอิทธิพล ตั้งโฉลก ที่ตั้งคำถามว่า วาดเส้นล้ำสมัยหรือพ้นยุคไปแล้วหรือยัง ในสูจิบัตรนิทรรศการ The Drawing Exhibition 2002 ของนักศึกษาคณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ ปี 2545 ⁺⁺⁺⁺

อิทธิพลใช้ชื่อบทความว่า “วาดเส้นสื่ออิสระแห่งการสร้างสรรค์” เพื่อสื่อถึงคำตอบต่อคำถามข้างต้นในทัศนะของตนว่า วาดเส้นในยุคปัจจุบันเป็นสื่ออิสระของการสร้างสรรค์ มิใช่สื่อรองสำหรับการฝึกทักษะ และตอบอีกหนึ่งคำถามว่า วาดเส้นยังเป็นวิชาที่จำเป็นต้องเรียน เพราะเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานของการเป็นศิลปินในแนวใดก็ตามในอนาคต แต่จำเป็นต้องทบทวนความหมาย บทบาทและวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนว่า ไม่ใช่วิชาที่มุ่งฝึกให้เกิดทักษะฝีมือในการเลียนแบบให้ถูกต้องแม่นยำเพียงอย่างเดียว อย่างที่มักเข้าใจผิดกัน

++++

สอดคล้องกับการสำรวจการจัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับงานวาดเส้นร่วมสมัย ซึ่งพบว่ามีในปี พ.ศ. 2529 (ค.ศ. 1986) ถัดมาในปี พ.ศ. 2534 (ค.ศ. 1991) แล้วว่างเว้นอีก 10 ปีจึงมีนิทรรศการวาดเส้นร่วมสมัยขึ้นอีกในปี พ.ศ. 2545 (ค.ศ. 2002)

อิทธิพลให้ทัศนะว่า เนื้อหาสำคัญของการศึกษาวาดเส้นคือ “การศึกษาแก่นแท้ของสรรพสิ่งในธรรมชาติเพื่อให้เข้าใจความ “เป็นจริง” แห่งชีวิต ทั้งเหตุผล ระเบียบ กฎเกณฑ์ ความประสานกลมเกลียว และความขัดแย้งในธรรมชาติ...ซึ่งต้องอาศัยการฝึกฝนอย่างจริงจัง ต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนาน จนถึงขั้นเกิดเป็นญาณทัศน์ (Intuition) ที่เห็นลึกไปถึงแก่นแท้ภายในของธรรมชาติและสามารถแสดงซึ่งความคิดและอารมณ์ความรู้สึกออกมาได้ในผลงานสื่อถึง “ความเป็นจริง” และ “ความงาม” ที่ศิลปินเข้าถึงแล้ว ไปสู่ผู้ดูได้” +++++

ประเด็นนี้ตีความได้ว่า ทัศนะต่อการนิยามของงานวาดเส้นของอิทธิพลนั้น มีการมองความหมายหรือคำจำกัดความของวาดเส้นเป็น 2 ระดับ หนึ่งคือ วาดเส้นตามแบบแผนดั้งเดิมหรือวาดเส้นในฐานะที่เป็นวิชาพื้นฐานของการเรียนศิลปะ ซึ่งอิทธิพลให้นิยามว่า

“วาดเส้น” (Drawing) หมายถึงการวาดภาพที่มี “เส้น” เป็นแก่นแท้ของภาพด้วยวิธีการใช้ดินสอ ปากกาเกรยอง ชอล์ค สีเทียน สีชอล์ก ซึ่งเครื่องมือเหล่านี้มีลักษณะเป็นแท่ง การวาดจึงต้องเริ่มต้นด้วยการวาด การลาก การขีด การเขียน เป็นเส้น เริ่มต้นจากเส้นรูปนอก แล้วจากนั้นจึงวาดเส้นเรียงขนานกันไปเรื่อยๆ และวาดเส้นเฉียงในทิศทางต่างๆ ไขว้ทับซ้อนกันลงไปอย่างที่เราเรียกว่า “แรเงา” เส้นก็จะกลายเป็น “แรเงา” และ “น้ำหนัก” นี่เองคือแก่นแท้อันดับ 2 ของวาดเส้น สีในงานวาดเส้นส่วนใหญ่จะเป็นสีเดียว แบบ Monochrome เช่น ดำ น้ำตาล หรือน้ำเงิน เป็นต้น และสีนี้เองที่เป็นทัศนธาตุที่สำคัญที่เชื่อมโยงซ้อนกันอยู่บางส่วน ระหว่างวาดเส้นและจิตรกรรม และเป็นปัญหาในการขีดเส้นแข่งเขตระหว่างวาดเส้นและจิตรกรรมให้แยกออกจากกัน และการกำหนดตายตัวในลักษณะเชิงปริมาณก็ไม่อาจทำได้ อย่างเช่น การกำหนดว่าวาดเส้นต้องมีสีไม่เกิน 2-3 สี เป็น แต่การแยกประเภทระหว่างวาดเส้นและจิตรกรรมนั้นมาจากความเป็นเหตุและเป็นผลของเทคนิควิธีการมากกว่า คือ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า วาดเส้นจะใช้เครื่องมือที่มีลักษณะเป็นแท่งจึงต้องใช้วิธีการ “วาด” เป็นเส้นเสมอซึ่งจะรวมสีทั้งหลายที่เป็นแท่งตั้งแต่ ดินสอสี ปากกาสี สีชอล์ก สีเทียน และด้วยวิธีการนี้ถึงแม้ผลงานจะมีหลายสีแต่ความสัมพันธ์ของสีจะไม่เสร็จและสมบูรณ์เท่ากับวิธีการ “ระบาย” สีด้วยพู่กันแบบผลงานจิตรกรรม

และความหมายอีกระดับหนึ่งคือ วาดเส้นขั้นสูงที่เป็นสื่อของการสร้างสรรค์ อิทธิพลมองว่า “เช่นเดียวกับความหมายของ”จิตรกรรม” หรือ “ศิลปะ” เองที่ในยุคปัจจุบันที่เปิดกว้างไม่สามารถอธิบายให้คำจำกัดความได้ชัดเจนและตายตัว เพราะเมื่อศิลปินทำงาน “สร้างสรรค์” ย่อมหมายถึงการทำอะไรใหม่ที่ไม่เคยมีใครทำมาก่อน ซึ่งเขามักจะคิดออก “นอกกรอบ” ตลอดเวลาอยู่แล้ว...ดังจะเห็นได้ว่าทั้งความหมาย ขอบเขต และเทคนิควิธีการของวาดเส้นในยุคปัจจุบันขึ้นอยู่กับศิลปินว่ามีแนวความคิด และมีเจตนาอย่างไร ทำให้ถึงเรียกผลงานของตัวเองว่าวาดเส้น การกำหนดความหมาย และขอบเขตขึ้นมา

+++++ มหาวิทยาลัยศิลปากร. คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์. นิทรรศการผลงานวาดเส้น 2545 = The drawing exhibition 2002. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย, 2545. ไม่ปรากฏเลขหน้า

ล่วงหน้านั้นก็ทำได้ในกรณีที่มีจุดมุ่งหมายเฉพาะเช่นเพื่อการศึกษา การจัดนิทรรศการ หรือการจัดประกวด”^{sssss}

ถัดมาอีก 5 ปี มีการค้นคว้าเรียบเรียงหนังสือเชิงวิชาการขึ้นอีก 1 เล่ม ชื่อ “วาดเส้นสร้างสรรค์ (Creative Drawing) ของ เกษม ก้อนทอง ซึ่ง แปล Drawing ว่า การวาดเส้นหรือการวาดเขียน และกำหนดนิยามว่า “คือ การลาก ขูด ขีด เขียนลงบนระนาบรองรับ 2 มิติ หรือ 3 มิติ ปรากฏเป็นเส้นตามต้องการของผู้สร้างงานศิลปะ อาจจะเหมือนจริงหรือไม่เหมือน โดยใช้อุปกรณ์ในการวาดเส้น ได้แก่ ดินสอ ปากกา ของแหลมคม ถ่าน ฯลฯ ถ่ายทอดมโนภาพ ความคิดและจินตนาการของผู้สร้างสรรค์”^{*****}

นอกจากนี้เกษมยังใช้คำว่า วาดเส้นสร้างสรรค์ (Creative Drawing) เพื่อสื่อถึงงานวาดเส้นที่เสร็จสมบูรณ์ในตัวเอง โดยอธิบายการวาดเส้นสร้างสรรค์แบบกว้างว่า “เป็นการวาดเส้นด้วยการใช้อุปกรณ์และวัสดุที่แตกต่างกัน โดยไม่มีการลอกเลียนแบบหรือก๊อปปี้แบบให้เหมือนจริง อาจจะเป็นผลงานการวาดเส้นเหนือความจริง การวาดเส้นนามธรรม การวาดเส้นด้วยอารมณ์ความรู้สึก รวมทั้งการวาดเส้นประสมกับวัสดุอื่นๆก็ได้”⁺⁺⁺⁺⁺

เกษมพยายามแยกแยะและยกระดับงานวาดเส้นให้ความหมายแตกต่างจากความเข้าใจเดิมที่เป็นเรื่องการฝึกฝนทักษะเพื่อรองรับการสร้างสรรคงานแขนงอื่น โดยมุ่งย้ำว่า วาดเส้นสร้างสรรค์ มีจุดประสงค์เพื่อไม่ลอกเลียนแบบของจริง แม้จะเพื่อศึกษารวมชาติก็ตั้งเงื่อนไขว่าต้องนำมาพัฒนาสิ่งใหม่ และเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาการวาดเส้น ซึ่งเป็นผลงานศิลปะแขนงหนึ่งให้คงอยู่ไว้ ในที่นี้เป็นอีกหนึ่งทัศนะในการจำกัดความวาดเส้นร่วมสมัย โดยใช้คำว่า “วาดเส้นสร้างสรรค์” เพื่อสื่อความแทน

บทสรุป

การศึกษาวิธีคิดของการให้ความหมาย หรือ การจำกัดความคำว่า “วาดเส้น” “Drawing” และ “วาดเส้นร่วมสมัย” “Contemporary drawing” ทั้งในทางวิชาการ และในทางปฏิบัติ คือ ประสพการณ์ส่วนตัวของศิลปิน เพื่อมองหาคำสัมพันธ์ระหว่างนิยาม ความหมายและการสร้างสรรค์ผลงานนั้นพบว่า

นักวิชาการไทยมีความเห็นต่อการแปลคำว่า “drawing” เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ใช้คำว่า “วาดภาพ” หรือ “เขียนภาพ” เท่ากับความหมายของ drawing และใช้คำว่า “วาดเส้น” เท่ากับความหมาย “delineation” โดยมองว่า คำว่า “วาดเส้น” ในภาษาไทยเป็นคำที่จำกัดขอบเขตเกินกว่าความหมายที่แท้จริงในภาษาอังกฤษของคำว่า “drawing”
2. ใช้คำว่า “วาดเส้น” เท่ากับความหมาย drawing โดยให้ความหมายในเชิงวิธีการ หรือเชิงวิชาการ ที่จำกัดขอบเขตไว้ที่อุปกรณ์ที่จะต้องเป็นแท่ง ทำอาภักปรีชา ลาก ขูด ขีด เขียน ได้บนกระดาษ

^{sssss} เรื่องเดียวกัน, ไม่ปรากฏเลขหน้า

^{*****} เกษม ก้อนทอง. วาดเส้นสร้างสรรค์. กรุงเทพฯ: วาดศิลป์, 2545, หน้า 16

⁺⁺⁺⁺⁺ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17

และมีความเห็นในการแยกนิยาม ออกเป็น 2 ระดับ คือ

1. วาดเส้น ในระดับเครื่องมือในการศึกษาและฝึกฝนการปฏิบัติงาน
2. วาดเส้น ในระดับงานสร้างสรรค์ที่เสร็จสมบูรณ์ในตัวเอง ซึ่งในความหมายหลังนี้หมายความว่า งานวาดเส้นร่วมสมัยด้วย

การแยกระดับการแปลความหมายเพื่อให้คำว่า “วาดเส้น” เปิดกว้างขึ้นเพื่อสอดคล้องกับลักษณะผลงานสร้างสรรค์ ดังนั้นคำตอบต่อคำถามที่ว่า “วาดเส้นร่วมสมัยคืออะไร” ในบริบทของวงการศิลปกรรมไทยนั้น อาจสรุปได้ว่า ยังไม่มีผู้ใดนิยามคำว่า “วาดเส้นร่วมสมัย” คืออะไร โดยตรง แต่อนุมานเอาจากคำนิยามของชูลูด นิ่มเสมอ ซึ่งเขียนในสูจิบัตรวาดเส้นร่วมสมัยครั้งแรกของเมืองไทย ซึ่งชูลูดได้ชี้ให้เห็นว่าความหมายของ “วาดเส้น” ที่ยอมรับกันทั่วไปนั้นเป็นความหมายเชิงวิธีการ แต่ “วาดเส้น” เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะที่เกี่ยวข้องกันอย่างลึกซึ้งกับ จินตนาการ ความคิดของผู้สร้าง

“วาดเส้น” ทศนะหลากหลายของศิลปินไทย

ผู้วิจัยได้รวบรวมทัศนะของศิลปินไทยเกี่ยวกับวิธีคิดและการให้คำนิยาม งานวาดเส้นร่วมสมัยจากการสัมภาษณ์ ซึ่งพบความน่าสนใจและหลากหลายดังตัวอย่างต่อไปนี้

ชูลูด นิ่มเสมอ “ฉันเป็นนักดรออิง ทำอะไรก็ใช้ดรออิงทั้งนั้น ความคิดของคนเกิดขึ้นแล้วหายไปเร็วมาก แต่เพียงเส้นสองสามเส้น ก็บอกอะไรได้หมดแล้วในเรื่องความคิด จะทำต่อให้ละเอียดกว่านั้น ชัดกว่านั้นก็ได้

ความสด ความง่ายของงานวาดเส้นมันกระแทบใจคน เข้าถึงได้รวดเร็วกว่างานอื่นๆ ที่ต้องอาศัยปัญญา ความรู้มากที่จะเข้าถึง ถ้าจะเปรียบเทียบ จิตรกรรมเป็นเหมือนนวนิยาย เรื่องยาว มีบทมีตอน แต่ดรออิงเป็นเหมือนเรื่องสั้น เป็นบทกวี ย่นย่อ กินความลึก สามารถคิดเอาความหมายของเส้นแต่ละเส้น ซึ่งจะขยายความออกไปได้อีก สนทรียะของงานวาดเส้นมีภาษาเฉพาะของตัวเอง”⁺⁺⁺⁺⁺

พิษณุ ศุภนิมิต “โดยทั่วไปแล้ว ทุกคนจะเข้าใจว่างานวาดเส้น คือ การวาดให้เหมือนความจริงในธรรมชาติตามที่ศิลปินเห็น หลายคนจึงมักที่จะมุ่งไปที่การเลียนแบบเท่าสิ่งที่เห็นใครยังลอกเลียนแบบเก็บรายละเอียดให้เหมือนที่สุด คนนั้นเป็นผู้ประสบความสำเร็จ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วงานวาดเส้น พัฒนาไปสู่การสร้างสรรค์ได้ มีศิลปินจำนวนมากที่ใช้การวาดเส้นเป็นงานที่แสดงออกทางศิลปะ หากผลงานนั้นได้ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ที่มาจากประสบการณ์ที่ผ่านภายในจิตใจของศิลปิน ผ่านความคิดสร้างสรรค์ผ่านความรู้สึที่ปะทุจากภายในและผ่านอวัยวะที่สำคัญ คือ มือ งานวาดเส้นจึงไม่ต่างไปจากงานจิตรกรรมหรืองานทัศนศิลป์อื่นๆ ที่ต้องประกอบด้วย 3h ได้แก่ หัวสมอง ใจ และมือ^{ssssss}

+++++ สัมภาษณ์ ชูลูด นิ่มเสมอ, ศิลปิน, 4 พฤศจิกายน 2555

ssssss **สาธิตศิลปกรรมวาดเส้นอุษาคเนย์ ครั้งที่ 3**, การแสดงนิทรรศการ “สาธิตศิลปกรรมวาดเส้นอุษาคเนย์ ครั้งที่ 3” ของแผนกศิลปกรรมโรงเรียนสาธิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ณ หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, 5-31 สิงหาคม 2553, (นครปฐม: โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), 81.

วิโชค มุกดามณี “วาดเส้นเป็นวิธีถ่ายทอดการแสดงออกเบื้องต้นของผู้สร้างสรรค์ โดยการสร้างรูปจากสิ่งที่เห็นจากภายนอก จะเป็นรูปคน สัตว์ สิ่งของ ทิวทัศน์ หรือสิ่งที่คิดฝัน จินตนาการขึ้น และสามารถใช้วิธีการที่เป็นเทคนิคพื้นฐานเบื้องต้นด้วย ถ่าน หิน ไม้ หรือนิ้วมือขีด วาดรวมไปถึงการใช้ทักษะ ฝีมือและวัสดุอื่นๆ ทางศิลปะเช่น ดินสอ แท่งถ่าน ปากกาหมึก มาทำให้เกิดภาพขึ้น *****

รสลิน กาสต์ “สำหรับเราเส้น คือ อาวุธ ที่จะมาสร้างให้เกิดความคิด เป็นเครื่องมือสำคัญ งานวาดเส้นมันคือการเอาเส้นมาคุยกัน ++++++

คามิน เลิศชัยประเสริฐ “drawing คือ ทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ใช่แค่วาดเส้น เพราะdrawing คือ การถ่ายทอด ถ่ายทอดจากสิ่งที่อยู่ในสมอง ในความคิด ดังนั้นไม่ว่าจะดรอว์ ออกมาด้วยอะไรก็ตาม เป็นคำพูด เป็นท่าทาง เป็นการเขียน ผมก็ถือว่า นี่เป็น drawing เหมือนกันหมด ++++++

จักรพันธ์ วิลาสินีกุล “ผมขอตอบด้วยคำพูดของศิลปินใหญ่อย่างปิกัสโซ่ที่บอกว่า “ไม่มีความจำเป็นอะไรที่ต้องถามถึงนิยาม หรือแยกงานนี้คืองานเพนต์ติ้ง หรือนี่คือ ดรอว์อิง ควรจะถามแค่ว่ามันเป็นศิลปะที่ดีหรือไม่ก็พอ” sssssss

สุธี คุณาวิชยานนท์ “วาดเส้น เป็นสื่อที่เรียบง่ายที่สุด ฉับพลัน สด ไว ตรงไปตรงมา สะดวกสบาย สามารถทำให้เราบันทึกสิ่งต่างๆ ที่เราเห็น ที่เราคิดได้ บางครั้งตัวหนังสืออย่างเดียวทำไม่ได้ วาดเส้นทำให้เราเข้าใจได้มากขึ้น *****

ทวีศักดิ์ ศรีทองดี “เวลามองอะไร เราเห็นเส้น เส้นมีอยู่ในทุกอย่างรอบตัว จุดพบของเส้นที่แขน คอ สิ่งที่เราเห็น วาดเส้นคือวิธีการรวบรวมสิ่งที่เราเห็น ขมวดมาให้ง่อนอย่างฉับพลัน เหมือนการถ่ายภาพบันทึก วาดเส้นมากกว่า สเก็ตซ์ ทุกภาพในสมุด เราถือว่าเป็นงานสมบูรณ์ ไม่ใช่ภาพร่าง ++++++

ชญาณิช ม่วงไทย “วาดเส้นในนิยามของงานตนเอง คือ พื้นฐานของความเป็นคน คือ สะท้อนความเรียบง่าย สะท้อนความต้องการ อีกทั้งสะท้อนพลังงานดิบในร่างกายได้ดี ++++++

บุษราพร ทองชัย “วาดเส้นก็เหมือนเรื่องสั้นหรือบทกวี สิ่งที่คุณเขียนหรือนักวาดเส้นเหล่านั้นสนใจเหนือสิ่งอื่นใดก็คือ ‘พื้นที่’ ขนาดหนึ่งซึ่งพวกเขาสามารถถ่ายทอดประสบการณ์หรือความรู้สึกนึกคิดของตนเองลงไปได้ในทันทีทันใด โดยผ่านเครื่องมือง่ายๆ เพียงไม่กี่ประเภท เพื่อที่จะให้ภาพทางความคิดของพวกเขาเหล่านั้น ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในลักษณะของตัวอักษร หรือรูปทรงทางศิลปะ

ความงามของงานวาดเส้นก็คือ ความเรียบง่ายที่แอบคลุมไปด้วยความเป็นอิสระ มัน คือ ส่วนผสมของความบังเอิญและความตั้งใจที่ซับซ้อน ทว่าก็ใสซื่อ และกว้างไกลในขณะเดียวกัน ผู้เสพอาจ

***** เรื่องเดียวกัน, 50.

+++++ สัมภาษณ์ รสลิน กาสต์, ศิลปิน, 22 ธันวาคม 2555.

+++++ สัมภาษณ์ คามิน เลิศชัยประเสริฐ, ศิลปิน, 22 ธันวาคม 2555.

sssssss สัมภาษณ์ จักรพันธ์ วิลาสินีกุล, ศิลปิน, 4 ธันวาคม 2555.

***** สัมภาษณ์ สุธี คุณาวิชยานนท์, ศิลปิน, 4 ธันวาคม 2555.

+++++ สัมภาษณ์ ทวีศักดิ์ ศรีทองดี, ศิลปิน, 31 มกราคม 2556.

+++++ สัมภาษณ์ ชญาณิช ม่วงไทย, ศิลปิน, 23 กุมภาพันธ์ 2556.

ไม่จำเป็นต้องเข้าใจเรื่องราวที่มาที่ไปที่ซ่อนอยู่ภายใต้บทกวี หรือ งานวาดเส้นเหล่านั้น ทั้งหมด แต่พวกเขาจะต้อง 'รู้สึก' ถึงคุณสมบัติพิเศษนี้ของมัน การมีอยู่ของมัน และผลักดันให้คุณเข้าไปอยู่ในโลกที่ไม่รู้จักนั้นได้ แม้ในชั่วขณะหนึ่งที่ท่านอ่านหรือมองมันอย่างตั้งใจ SSSSSSSS

บทสรุป

วาดเส้นร่วมสมัยในฐานะเป็นสื่อการสร้างสรรค์ที่บริบูรณ์ในตัวเองจึงไม่ได้อยู่ในกรอบแคบตามนิยามวาดเส้นที่เข้าใจโดยทั่วไป เครื่องมือและวิธีการถ่ายทอดไม่จำเป็นต้องถูกจำกัดให้แน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับความสามารถในการแสวงหาของศิลปินแต่ละคน และสามารถใช้นิยามของอิทธิพล ตั้งโลกที่กล่าวถึง “วาดเส้นขั้นสูงที่เป็นสื่อของการสร้างสรรค์” เป็นหลักในการนิยามวาดเส้นร่วมสมัย รวมถึงการใช้คำว่า “วาดเส้นสร้างสรรค์” ของเกษม ก้อนทอง” เป็นคำแทนความหมายวาดเส้นร่วมสมัยก็ช่วยให้เกิดความแตกต่างจากความหมายเดิมได้

ขณะที่ผู้ปฏิบัติงานวาดเส้นคือ ศิลปิน นั้นเห็นตรงกันว่า ขณะปฏิบัติงานสร้างสรรค์ไม่ได้ใส่ใจเรื่องขอบเขตนิยามจะเป็นไปเช่นไร ดังนั้น วิธีคิดที่มีต่อนิยามไม่มีผลต่อการสร้างสรรคงานวาดเส้นร่วมสมัย

เมื่อนำข้อเขียนและทัศนะของนักวิชาการ ศิลปินทั้งไทยและตะวันตกทั้งหมดมาทบทวน เพื่อให้เห็นว่ามีแนวคิดในการกำหนดนิยามเกี่ยวกับ “วาดเส้น” และ “วาดเส้นร่วมสมัย” อย่างไรบ้าง แล้วนั้น ในทัศนะของข้าพเจ้าขอกำหนदनิยาม “วาดเส้นร่วมสมัย” บนกรอบความคิดที่ว่า ต้องการเห็นปรากฏการณ์งานวาดเส้นร่วมสมัยด้วยสายตาที่เปิดกว้าง เพื่อเปิดโอกาสให้สร้างสรรค์หรือความเป็นไปได้ใหม่ๆ ของงานวาดเส้นได้ปรากฏตัวขึ้นได้ ดังนี้

“วาดเส้น” หมายถึง ผลงานวาดเส้นที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง จบบริบูรณ์มีฐานะเป็นผลงานศิลปกรรมชิ้นหนึ่ง โดยที่ผลงานนั้นจะใช้กระบวนการ กลวิธี อุปกรณ์ใดก็ได้ในการสร้างให้เกิดร่องรอย หรือลาย บนพื้นผิวแบบใดก็ได้ทั้ง 2 มิติ 3 มิติ ท้ายที่สุด ผลงานที่ปรากฏต้องมีผลทางการเห็น (Visual Effect) ที่แก่นแท้ของภาพเป็นงานวาดเส้น คือ มีเส้นเป็นแก่นอันดับหนึ่งของภาพ และหรือมีน้ำหนักเป็นแก่นอันดับสอง ส่วนคำว่า “ร่วมสมัย” คือ ผลงานนั้นต้องปรากฏในช่วงเวลาเดียวกัน อยู่ร่วมสมัยกันกับผู้ศึกษา

ทั้งนี้ ผลงานศิลปะที่แม้จะอยู่ในกรอบนิยามข้างต้นหรือไม่ก็ตาม แต่หากศิลปินระบุว่าคือ วาดเส้น ผลงานนั้นก็เป็งานวาดเส้น เพราะจากการวิจัย ผลแสดงว่าทัศนะต่อนิยามได้ให้สิทธิขาดแก่เจตจำนงของผู้สร้างสรรค์ที่จะระบุหรือจำแนก หรือเรียกผลงานของตนเองอย่างไรก็ได้ และดังที่กล่าวเมื่อต้นบทความว่า ที่สุดแล้ว หากไม่ได้เป็นไปเพื่อการศึกษาวิเคราะห์ด้านใดด้านหนึ่ง งานศิลปะก็ไม่มีควมจำเป็นต้องจำแนกว่าเป็นประเภทใด

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กลุ่มศิลปิน 22 คน. การแสดง "วาดเส้นร่วมสมัย = Contemporary drawings. กรุงเทพฯ : อมรินทร์
การพิมพ์, 2529.

กลุ่ม Multiple Drawing. สุจิตร์นิทรรศการ Multiple drawing จัดแสดง 24 สิงหาคม - 9 กันยายน
2535 ณ หอศิลป์ คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ
: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป, 2535.

เกษม ก้อนทอง. วาดเส้นสร้างสรรค์ = Creative drawing. กรุงเทพฯ : วาดศิลป์, 2545.

โกสุม สายใจ Drawing วาดเส้น : ภาควิชาศิลปะและขั้นตอนการปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : หจก.พายัพ, 2527.

บรรจงศักดิ์ พิมพ์ทอง. วาดเส้น = Delineation. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2550.

ชลุด นิ่มเสมอ. ปาฐกถาศิลป์ พระศรี ครั้งที่ 8 15 กันยายน 2546 เรื่อง "อาจารย์ศิลป์กับศิลปะสมัยใหม่
ในประเทศไทย". กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

ชลุด นิ่มเสมอ, เขียน ; พิชณ สุกนิมิตร, บรรณาธิการ. วาดเส้นสร้างสรรค์ = Creative drawing.
กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2553.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. หอศิลป์. งานวาดเส้นร่วมสมัย = Drawing. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยฯ, 2545.

สุธี คุณาวิชยานนท์. จากสยามเก่าสู่ไทยใหม่ : ว่าด้วยความพลิกผันของศิลปะจากประเพณีสู่สมัยใหม่และ
ร่วมสมัย. กรุงเทพฯ : หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.

อิทธิพล ตั้งโฉลก. แนวทางการสอนและสร้างสรรค์จิตรกรรมขั้นสูง. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์
พับลิเคชั่น, 2550.

ภาษาต่างประเทศ

Davidson, Margaret. Contemporary Drawing Key Concepts and Techniques. New York:
Watson-Guption Publications. 2011.

Dexter, Emma. Vitamin D : new perspectives in drawing. London ; New York : Phaidon,
c2005.

Elderfield, John. The modern drawing : 100 works on paper from The Museum of Modern
Art. New York : Museum of Modern Art, 1983

Horton, James. An Introduction to Drawing. London : Dorling Kindersley, 1995.

Hoptman, Laura. Drawing Now: Eight Propositions. New York : Museum of Modern Art,
2002.

Sale, Teel. and Claudia Betti. Drawing : a contemporary approach, Sixth Edition. Australia
; United States : Thomson/Wadsworth, c2008.